

ВІДТВОРЕННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Безперервне виробництво матеріальних благ і послуг є об'єктивною основою існування людського суспільства. Всякий процес суспільного виробництва, що розглядається у постійному зв'язку і безперервному потоці свого відновлення, в той же час є процесом відтворення. Економічне відтворення відбувається як у рамках окремих підприємств і домогосподарств, галузей та регіонів, так і в масштабі всього суспільства.

Українська економіка за основними індикаторами демонструє ознаки післякризового відновлення. У вересні 2011 р. порівняно з відповідним місяцем попереднього року приріст промислового виробництва становив 6,4%, за підсумками 9 місяців – 8,6% [1]. Збільшення випуску продукції спостерігалось майже за всіма основними видами промислової діяльності. У машинобудуванні виробництво продукції у січні-вересні 2011р. зросло на 20,4%, зокрема у виробництві залізничного рухомого складу – на 37,0%, автомобільного транспорту – на 33,0, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва – на 22,3, електричних машин та устаткуванням – на 16,6, апаратури для радіо, телебачення та зв'язку – на 1,6, контрольно-вимірювальних приладів – на 14,1%.

Важливою передумовою економічного зростання є ефективне відтворення фондів, яке забезпечує постійне повторення процесу виробництва. Оборотні активи являють собою фінансові ресурси господарських суб'єктів, інвестовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного процесу виробництва продукції. Їх кругообіг має певні специфічні особливості, які позначаються на характері відтворення і мають бути враховані у процесі управління оборотними активами підприємства.

Проблеми економічного відтворення, у тому числі у машинобудуванні, знаходяться у центрі уваги багатьох учених. К.А. Малишенко розглянуто питання вдосконалення відтворення основних виробничих фондів машинобудівного підприємства [2, с. 8]. Н.Я. Рожко розкрито суть поняття собівартості як економічної категорії за умов ринкових відносин, а також визначено її роль та місце у процесі дослідження суспільного відтворення [3, с. 9]. П.О. Хуторської також акцентує увагу на тому, що з метою формування ефективного відтворювального механізму оборотних засобів насамперед необхідно вдосконалити систему обліку витрат у виробництві, яка би дозволяла всім товаровиробникам незалежно від форми власності та галузевої належності здійснювати процес простого відтворення за рахунок собівартості продукції [4].

О.Г. Мельник проаналізовано характер та інтенсивність інноваційних процесів у галузі машинобудування, виявлено наявність специфічних станів в інноваційному середовищі, визначених як технологічні розриви інноваційного відтворення [5, с. 7]. Н.В. Перловською запропоновано інтегральний показник оцінки ефективності управління грошовими потоками, за допомогою якого визначено ступінь досягнення цілей платоспроможності та відтворення капіталу машинобудівних підприємств за результатами управління [6, с. 11]. В.О. Оваденко розроблено теоретичні підходи та практичні засади створення механізму підвищення ефективності відтворення та рівня використання основних виробничих фондів (ОВФ) підприємства; розвинуто концепцію циклу їх відтворення; обгрунтовано класифікаційні ознаки розмежування форм простого та розширеного відтворення; визначено тенденції й особливості вико-

ристання та відтворення ОВФ підприємств сільськогосподарського машинобудування за умов перехідної економіки [7, с. 10]. С.М. Онисько зауважує, що важливо забезпечити надходження достатніх обсягів та розробку вдалої структури джерел відтворення основних засобів з обов'язковим урахуванням принципу максимізації критеріальної ознаки ефективності використання таких об'єктів та мінімізації ймовірності появи або розвитку додаткових фінансових ризиків [8, с. 141].

Р.В. Скудар запропонував інвестиційну модель відтворення основних фондів підприємства й обґрунтував методику оптимізації параметрів ефективності та оцінки його інвестиційної стратегії; навів методичні рекомендації щодо організації процесу відтворення основних фондів на базі беззупинних інвестиційних потоків, що дозволяє встановити кількісні та якісні взаємозв'язки між показниками руху основних фондів, собівартістю і рентабельністю продукції, що випускається [9, с. 6]. М.В. Шпак удосконалено теоретико-методологічні засади визначення джерел оновлення техніки та врегулювання економічних відносин між її виробником і споживачем, які полягають у досягненні паритетного обміну; формування амортизаційної політики держави, яка б забезпечувала просте відтворення зношених машин [10, с. 12]. В.В. Прядко розглянуто теоретичні проблеми відтворення засобів виробництва (основних фондів та оборотних коштів), розроблено методику планування елементів оборотних коштів на підприємствах молочної промисловості [11, с. 11]. Таким чином, у проблемі відтворення засобів виробництва акцент робиться переважно на основні фонди.

Порівняно з основним капіталом, відтворення якого здійснюється поступово протягом тривалого часу (амортизаційного періоду, який складає ряд років), оборотний капітал відтворюється в кожному циклі виробництва і реалізації продукції [12]. З огляду на викладене вище актуальним і недостатньо вирішеним науковим завданням є визначення специфічності відтворення оборотних активів машинобудівних підприємств.

Метою статті є визначення особливостей відтворення оборотних активів машинобудівних підприємств. Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі задачі: визначити сутність відтворення оборотних активів; надати характеристику етапів їх кругообігу; проаналізувати структуру джерел відтворення оборотних активів машинобудівних підприємств порівняно з промисловими; розрахувати показники, які характеризують: зв'язок складу статей оборотних активів із джерелами їх фінансування, тривалість операційного циклу; визначити потенціал прибутку як джерела відтворення оборотних активів машинобудівних і промислових підприємств.

Для здійснення процесу виробництва продукції суб'єктам господарювання необхідні засоби виробництва, які складаються із засобів праці та предметів праці. За характером функціонування у виробничому процесі та способі перенесення вартості на створений продукт засоби праці набирають економічної форми в необоротних, а предмети праці – в оборотних активах. Оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [13]. Постійна їх наявність забезпечує безперервний процес виробництва. Характерною особливістю оборотних активів є їх повне використання в кожному виробничому циклі та повне перенесення своєї вартості на готову продукцію.

Відтворення фондів – це безперервне їх відновлення, яке забезпечує постійне повторення процесу виробництва. У ході відтворення фондів відновлюються складові елементи як за натуральною формою, так і за вартістю, змінюється структура фондів. У ході повторення і відновлення виробництва фонди підприємства знаходяться у кругообороті. Кругооборот фондів – це їх рух, у процесі якого вони проходять три взаємозалежні стадії, втілюючись на кожній з них у відповідну матеріальну форму: засобів виробництва, готової продукції і грошових коштів.

Оборотними фондами охоплюються всі три стадії кругообігу: грошова, виробнича і товарна. На першій стадії здійснюється формування оборотного капіталу (якщо виробництво тільки розпочинається) або відновлення його вартості (коли виробництво уже налагоджено). На другій стадії відбувається авансування коштів для формування оборотних активів у натуральному вираженні. На третій (виробничій) стадії здійснюється продуктивне використання оборотних активів, відшкодування їх вартості й отримання прибутку після реалізації виготовленої продукції. На цій стадії розпочинається також відтворення (відновлення) вартості оборотного капіталу. Частина прибутку і кошти, отримані з метою відшкодування вартості використаних оборотних активів, а також залучені кошти інших джерел використовуються для відтворення оборотного капіталу. Відновлений капітал у грошовій формі знову спрямовується на фінансування з метою придбання оборотних активів і процес кругообігу повторюється.

Оборотні фонди являють собою вартісну категорію. У буквальному розумінні вони не є матеріальними ресурсами і з них не можна виготовляти продукцію. Оборотні фонди являють собою предмети праці у грошовій формі. Тільки у процесі кругообігу вони набувають форми виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції і на відміну від товарно-матеріальних цінностей оборотні фонди не споживаються, а авансуються. Після закінчення першого кругообігу вони повертаються, щоб вступити в новий наступний кругообіг. У кожний даний момент часу процесу відтворення оборотні фонди перебувають у виробничих фондах (сировина, матеріали, паливо, запасні частини, незавершене виробництво тощо) та фондах обігу (готова продукція, грошові кошти на рахунках у банках та в касі підприємства, кошти в розрахунках тощо). Основне призначення виробничих оборотних фондів полягає у забезпеченні безперервного процесу виробництва у предметах праці, фондів обігу – у забезпеченні грошовими коштами

процесу обороту на підприємстві. Оборотні фонди та фонди обігу перебувають між собою у єдності і тісному взаємозв'язку. Обслуговуючи єдиний процес відтворення на виробництві, вони забезпечують його безперервність.

Основним джерелом формування оборотних активів є поточні зобов'язання (табл. 1). У статті «Короткострокові кредити банків» відображається сума поточних зобов'язань підприємства перед банками за отриманими від них позиками. У статті «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» показується сума довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу. У статті «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» показується сума заборгованості постачальникам і підрядчикам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги (крім заборгованості, забезпеченої векселями). Станом на 01.01.2011 р. та 30.09.2011 р. у структурі поточних зобов'язань машинобудівних підприємств частка банківських кредитів (відповідно 17,38 і 14,44%) вища, ніж у промисловості (13,75 і 10,46%). Утім протягом аналізованого періоду відбулося зменшення значення короткострокових кредитів як джерела відтворення оборотних активів. Промислові підприємства мають більшу частку кредиторської заборгованості – відповідно на початок і кінець аналізованого періоду 81,75 і 86,87% порівняно з машинобудівними (80,91 і 82,43%). Кредиторська заборгованість вважається нормальною, якщо її наявність у межах чинного порядку розрахунків. Обсяг і тривалість простроченої кредиторської заборгованості залежить від конкретних умов організації і використання обігових активів та від розміру і тривалості простроченої дебіторської заборгованості.

Саме кредиторська заборгованість є головним джерелом покриття дебіторської заборгованості. Взаємозв'язок між складом оборотних активів і джерелами їх відтворення відображають коефіцієнти ліквідності (табл. 2).

Таблиця 1

Поточні зобов'язання за видами промислової діяльності станом на 30 вересня 2011 р., млн грн (побудовано за даними джерела [17])

Вид промислової діяльності	Поточні зобов'язання – всього		У тому числі					
			короткострокові кредити банків		поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями		кредиторська заборгованість	
	млн грн	структура, %	млн грн	структура, %	млн грн	структура, %	млн грн	структура, %
На 1 січня 2011 р.								
Промисловість, у тому числі	538121	100,00	73981	13,75	24219	4,50	439921	81,75
машинобудування	72528	100,00	12608	17,38	1234,4	1,70	58685	80,91
виробництво машин та устаткування	25303	100,00	4119	16,28	537,9	2,13	20646	81,60
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	13808	100,00	2307,6	16,71	457	3,31	11044	79,98
виробництво транспортних засобів та устаткування	33417	100,00	6181,8	18,50	239,5	0,72	26996	80,78
На 30 вересня 2011 р.								
Промисловість, у тому числі	574005	100,00	60035	10,46	15325	2,67	498645	86,87
машинобудування	77908	100,00	11250	14,44	2437,2	3,13	64221	82,43
виробництво машин та устаткування	27964	100,00	3990	14,27	558,6	2,00	23415	83,73
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	14632	100,00	2181	14,91	1228,8	8,40	11222	76,70
виробництво транспортних засобів та устаткування	35312	100,00	5078	14,38	649,8	1,84	29584	83,78

Таблиця 2

Показники, що характеризують зв'язок складу оборотних активів і джерел їх відтворення

Вид промислової діяльності	Коефіцієнти ліквідності			Власний оборотний капітал	Питома вага власного капіталу у фінансуванні оборотних активів, %	Маневреність власного оборотного капіталу
	абсолютної	проміжної	загальної			
1	2	3	4	5	6	7
На 1 січня 2011 р.						
Промисловість, у тому числі	0,07	0,81	1,08	44805	7,69	0,894
машинобудування	0,15	0,82	1,24	17440	19,38	0,614
виробництво машин та устаткування	0,16	0,85	1,36	9036	26,31	0,443
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	0,13	0,81	1,21	2961	17,66	0,628
виробництво транспортних засобів та устаткування	0,14	0,81	1,16	5443	14,01	0,889

1	2	3	4	5	6	7
На 30 вересня 2011 р.						
Промисловість, у тому числі	0,09	0,83	1,13	77432	11,89	0,642
машинобудування	0,12	0,78	1,28	21542,8	21,66	0,423
виробництво машин та устаткування	0,13	0,75	1,35	9889	26,12	0,377
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	0,10	0,81	1,28	4084,9	21,82	0,376
виробництво транспортних засобів та устаткування	0,11	0,79	1,21	7568,9	17,65	0,508

Значення коефіцієнтів ліквідності досліджуваних підприємств не досягають нормативних значень, але підприємства машинобудування мають кращі ліквідні позиції порівняно з промисловими. Коефіцієнт абсолютної ліквідності при нормі 0,2 у промислових підприємств за 9 міс. 2011 р. зріс із 0,07 до 0,09, у машинобудівних – скоротився із 0,15 до 0,12. Коефіцієнт проміжної ліквідності при нормі 1,0 у промислових підприємств протягом аналізованого періоду зріс із 0,81 до 0,83, у машинобудівних – скоротився із 0,82 до 0,78. Коефіцієнти загальної ліквідності при нормі 2,0 збільшилися у всієї сукупності досліджуваних підприємств: у промислових – із 1,08 до 1,13, у машинобудівних – із 1,24 до 1,28. Серед машинобудівних підприємств найкращу ліквідну позицію мають підприємства, що виробляють машини та устаткування.

Машинобудівні підприємства мають вищу частку власного капіталу у структурі джерел фінансування оборотних активів, по

промисловим підприємствам вона зростає за 9 міс. 2011 р. із 7,69 до 11,89%, по машинобудівним – із 19,38 до 21,66%. Серед машинобудівних підприємств найбільша роль власного капіталу як джерела відтворення оборотних активів притаманна підгалузі виробництва машин та устаткування – відповідно 26,31 і 26,12% на початок і кінець періоду. Маневреність власного оборотного капіталу розраховано як відношення суми грошових коштів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій до величини поточних зобов'язань. Промислові підприємства мають кращу маневреність власного оборотного капіталу, але по всім підприємствам вона скоротилася, по промисловим – із 0,894 до 0,642, по машинобудівним – із 0,614 до 0,423. Серед машинобудівних підприємств найвищу маневреність мають підприємства, що виробляють транспортні засоби та устаткування.

Важливим джерелом розширеного відтворення оборотних активів є чистий прибуток підприємства (табл. 3).

Таблиця 3

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності за січень-вересень 2011 р., млн грн

Вид промислової діяльності	Чистий прибуток (збиток)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Промисловість, у тому числі	39560,1	55,9	67802,0	44,1	28241,9
машинобудування	5488,0	62,6	7654,9	37,4	2166,9
виробництво машин та устаткування	865,1	59,0	1762,5	41,0	897,4
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	1017,1	66,3	1592,0	33,7	574,9
виробництво транспортних засобів та устаткування	3605,8	63,5	4300,4	36,5	694,6

Протягом 9 міс. 2011 р. машинобудівні підприємства отримали 5488,0 млн грн чистого прибутку, що складає 13,87% чистого прибутку по промисловості. Машинобудування має більшу питому вагу підприємств, які отримали прибуток (62,6%), порівняно з

промисловістю (55,9%). Машинобудівні підприємства за 9 міс. 2011 р. мають більшу рентабельність операційної діяльності (7,4%) порівняно з промисловими (6,0%), що демонструє табл. 4.

Таблиця 4

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами промислової діяльності за січень-вересень 2011 р., млн грн

Вид промислової діяльності	Результат від операційної діяльності	Витрати операційної діяльності	Рівень рентабельності (збитковості), %
Промисловість, у тому числі	69782,5	1162693,9	6,0
машинобудування	10045,9	136515,9	7,4
виробництво машин та устаткування	2148,3	45366,1	4,7
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2102,7	26825,3	7,8
виробництво транспортних засобів та устаткування	5794,9	64324,5	9,0

Проте показники рентабельності по підгалузям машинобудування значно варіюють – від 4,7% у підприємств, що виробляють машини та устаткування, до 9,0% у виробництві транспортних засобів та устаткування. Тривалість циклу кругообігу оборотного капіталу визначається строками виготовлення і реалізації продукції. У різних галузях національного господарства вона не однакова. Тривалість цього циклу залежить від таких факторів, як кількість, ціна й умови постачання матеріальних і енергетичних ресурсів, технологія і організація виробництва в тій чи іншій галузі, умови реалізації продукції, способи використання коштів, отриманих для відшкодування вартості використаних оборотних засобів, прибутку, залучених коштів тощо. Тривалість обороту оборотних активів за підсумками 9 міс. 2011 р. у промисловості становила 143 дні, у машинобудуванні – 183 дні, у тому числі у виробництві: машин та устаткування – 215 днів, електричного, електронного та оптичного устаткування – 175 днів, транспортних засобів та устаткування – 165 днів.

Висновки. На основі проведеного дослідження отримано такі наукові результати.

1. Пропонується авторська дефініція терміна «відтворення оборотних активів» – це безперервне відновлення оборотних активів, набуття ними форми виробничих фондів та фондів обігу, яке забезпечує постійне по-

вторення процесу виробництва у процесі кругообігу оборотного капіталу за грошовою, виробничою і товарною стадією, характерною особливістю якого є повне використання оборотних активів у кожному операційному циклі, перенесення їх вартості на готову продукцію та авансування нового циклу.

2. Основним джерелом фінансування оборотних активів досліджуваних підприємств є поточні зобов'язання, частка власного капіталу по промисловим підприємствам становить близько 10%, по машинобудівним – 20%. Основною статтею поточних зобов'язань досліджених підприємств є кредиторська заборгованість, частка якої більше 80%, однак машинобудівні підприємства більш інтенсивно порівняно з промисловими користуються кредитами банків.

3. Машинобудівні підприємства мають кращу ліквідну позицію порівняно з промисловими, але останнім притаманна більша маневреність власного оборотного капіталу. Машинобудування характеризується більшою питою вагою прибуткових підприємств і вищою рентабельністю операційної діяльності, що розширює можливості використання чистого прибутку як джерела розширеного відтворення оборотних активів. Машинобудівні підприємства мають більш тривалий операційний цикл (6,1 місяця) порівняно з промисловими (4,75 місяця). Таким

чином, кругообіг оборотних активів у машинобудуванні є більш повільним.

Перспективи подальших пошуків (розробок) у даному напрямку полягають в обґрунтуванні науково-методичних рекомендацій щодо удосконалення нормування оборотних активів машинобудівних підприємств.

Література

1. Доповідь «Про соціально-економічне становище України за січень-вересень 2011 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/mp/dopovidx/dop92011.zip>.

2. Малишенко К.А. Вдосконалення реального інвестування в основні виробничі фонди машинобудівного підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 [Текст] / К.А. Малишенко; Східноукр. нац. ун-т. – Луганськ, 2001. – 25 с.

3. Рожко Н.Я. Вдосконалення формування собівартості продукції на прикладі машинобудівних підприємств західного регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.01 [Текст] / Н.Я. Рожко; НАН України, Ін-т економіки. – К., 2000. – 18 с.

4. Хуторської П.О. Методичне забезпечення відтворення оборотних засобів сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / П.О. Хуторської // Науковий вісник ЛНАУ. – 2009. – № 6. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2009_6/articles/P.O._Hutorskoy.pdf>.

5. Мельник О.Г. Механізм фінансування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 [Текст] / О.Г. Мельник; Європ. ун-т. – К., 2010. – 20 с.

6. Перловська Н.В. Моніторинг управління грошовими потоками підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 [Текст] / Н.В. Перловська; Дон. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с.

7. Оваденко В.О. Підвищення ефективності використання та відтворення основних виробничих фондів підприємства (за

матеріалами підприємств сільськогосподарського машинобудування України): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 [Текст] / В.О. Оваденко; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2005. – 19 с.

8. Онисько С.М. До проблематики формування та відтворення основних засобів на сільськогосподарських підприємствах [Текст] / С.М. Онисько, Т.О. Шматковська, О.Г. Агрес // Держава та регіони. – Сер.: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 139-145.

9. Скудар Р.В. Реструктуризація виробництва в умовах реформування підприємств важкого машинобудування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 [Текст] / Р.В. Скудар; Нац. гірн. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

10. Шпак М.В. Формування та ефективність використання технічних засобів рослинництва в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 [Текст] / М.В. Шпак; Луган. нац. аграр. ун-т. – К., 2006. – 19 с.

11. Прядко В.В. Проблеми відтворення виробничих процесів у молочній промисловості України на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.01 [Текст] / В.В. Прядко; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 1999. – 20 с.

12. Мельник П.І. Напрямки ефективного використання фінансових ресурсів на виробничих підприємствах [Електронний ресурс] / П.І. Мельник, І.В. Горшунова, І.В. Лисенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – Сер.: Економічні науки. – 2010. – № 46. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_46/35.htm>.

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс»: Наказ Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0396-99>>.

14. Поточні зобов'язання за видами промислової діяльності станом на 30 вересня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Надійшла до редакції 30.07.2012 р.